

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības studiju programma

SANTA PAVLOVSKA

Bērnu iztēles sekmēšana zīmēšanā vidējā pirmsskolas vecumā

Kvalifikācijas darbs

Darba vadītājs

Docente

Akadēmiskais amats

Dr. paed.

Zinātniskais/
akadēmiskais
grāds

Antra Randoha

Vārds, uzvārds

Paraksts

RĪGA 2017

Anotācija

Darba autors: Santa Pavlovska

Darba temats: Bērnu iztēles sekmēšana zīmēšanā vidējā pirmsskolas vecumā.

Darba veids: Kvalifikācijas darbs

Studiju programma: Pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības studiju programma

Darba zinātniskais vadītājs: Dr. paed. Antra Randoha

Darba struktūra: ievads, divas nodaļas, tabulas (3), attēli (8), secinājumi, literatūras un avotu saraksts (26). Darba apjoms 35 lpp.

Atslēgas vārdi: iztēle, pirmsskolas vecums, 5-6 gadīgi bērni, zīmēšana.

Pētījuma mērķis: teorētiski analizēt un praktiski pētīt iztēles sekmēšanas iespējas zīmēšanā vidējā pirmsskolas vecumā.

Pētījuma metodes: teorētiskā metode - pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīze. Empīriskā metode - novērošanas metode, praktiskais darbs ar bērniem, pārrunas ar bērniem.

Darba secinājumi: pētījums apstiprināja izvirzīto hipotēzi, vidējā pirmsskolas vecuma bērnu iztēle veidojas sekmīgāk, ja veidošanās procesā tiek izmantota zīmēšana.

Darba izmantojamība: pētījums „Bērnu iztēles sekmēšana zīmēšanā vidējā pirmsskolas vecumā”, sniedz priekšstatu skolotājiem darbā ar 5 - 6 gadīgiem bērniem, sekmējot viņos, iztēles attīstību izmantojot zīmēšanu.

ANNOTATION

Author: Santa Pavlovska

Topic: Encouraging Children's Imagination in Drawing at Mid-Preschool Age

Type: Qualification paper

Study programme: Level 1 vocational higher education study programme

Scientific advisor: Dr. paed. Antra Randoha

Composition: introduction, 2 chapters, tables (3), figures (8), conclusions, list of references (26).

Size: 35 p.

Keywords: imagination, preschool age, 5- to 6-year-olds, drawing

Aim of the study: Theoretical analysis and practical research of ways to encourage imagination in drawing at mid-preschool age.

Study methods: Theoretical method – analysis of pedagogical and psychological literature. Empirical method – observation method, practical work with children, discussion with children.

Conclusions: The study confirmed the hypothesis that mid-preschool age children's imagination is encouraged by incorporating drawing into the development process.

Applicability: Encouraging Children' Imagination in Drawing at Mid-Preschool Age study gives teachers an insight into work with 5- to 6-year-olds where development of their imagination is encouraged through drawing.

Saturs

Ievads.....	5
1. Iztēles jēdziena skaidrojums dažādu autoru skatījumā.....	7
1.1. Iztēles vispārīgs raksturojums	7
1.2. Iztēles attīstība vidējā vecuma posmā	12
1.3. Zīmēšana, kā iztēles veicinātāja	15
2. Iztēles rosināšana zīmēšanā 5-6 gadīgiem bērniem	21
2.1. Pētījuma metodoloģiskais raksturojums.....	21
2.2. Pētāmās grupas apraksts temata ietvaros.....	22
2.3. Praktiskais darbs ar bērniem.....	26
Secinājumi	32
Literatūras un avotu saraksts	33

Ievads

Bieži vien no pieaugušajiem nākas dzirdēt vārdus, ko Tu fantazē? Šie vārdi attiecināmi uz bērnu, kas aizrautīgi, aizgūtnēm pieaugušajam stāsta savus iespaidus, redzēto, justo. Teikums neloģisks, vārdu krājums nepilnīgs, lai aprakstītu kaut ko fantastisku un nekad vēl neredzētu. Mums pieaugušajiem, pedagogiem un citiem radiņiem būtu jājūt līdzī mazajam pirmsskolēnam, jāiedrošina viņi ticēt neticamajam, jāuzklausā un jādzīvo kopā ar viņiem, atgriežoties savā bērībā un atceroties savus pirmos iespaidus, piemēram, par mīļāko rotaļlietu, gotiņu kūti un kādas multenītes tēliem tolaik. Noticot brīnumiem, kas eksistē bērībā un viņa iztēlē, mēs paši varam atgriezties bērībā un kopā radīt un darīt un ticēt fantāziju zemei.

Iztēle bērībā ir vislabāk attīstītais izziņas process, tā darbojas ar tēlu un priekšstatu, asociāciju ķēdēm un saistās arī ar fantazēšanu, kas ir raksturīga bērniem tā skaidro G. Svence.

G. Svence uzskata, ka bērns nespēs atbildēt uz sarežģītu jautājumu, piemēram, par to, kura meitene garāka, kamēr nebūs šīs meitenes uzzīmējis, līdz ar to secinot, ka bērns labāk saprot to, ko redz nevis to, ko dzird (Svence, 1999, 84).

Viens no pirmsskolas izglītības mācību satura uzdevumiem ir veicināt iztēles un radošo spēju attīstību, izmantojot muzikālās un tēlotājdarbības radošās pašizpausmes līdzekļus (Pirmsskolas izglītības mācību satura programma, 2012, 6). Darba autore savā praksē ir novērojusi, ka bērni brīvā laikā, bieži vien izvēlās zīmēt dažādus zīmējumus, tie var būt nelieli zīmējumi ar vienu vai diviem tēliem, kā arī zīmējums kur aizpildīta visa lapa. Bet, pats nozīmīgākais ir tas, ka bērns var paskaidrot, izstāstīt mutiski ko viņš ir uzzīmējis, un iespējams, ko viņš ir vēlējies uzzīmēt, bet tas nav izdevies tāds kā viņš to iedomājies jeb iztēlojies pirms tam. Zīmēšana ir viens no veidiem, kā parādīt citiem savas sajūtas, izpaust tās, ja vārdi vēl nespēj skaidrot notiekošo, tādēļ arī zīmēšana ir prasme, kas jāpilnveido, lai savas sajūtas pirmsskolēns var attēlot.

B. Frīdenberga norāda, ka zīmēšana rosina bērnus izteikt savus emocionālos pārdzīvojumus, darbošanās attīsta katra bērna iztēli un radošās darbības spējas, viņa pasaule padarāma skaistāka, priecīgāka, daudzveidīgāka un emocionāli bagātāka. Tā rosina bērnu pašu radīt darbus, kas atspoguļo vēroto vai fantāzijā radīto, līdz ar to tiek veicināta bērna psihisko procesu attīstīšana: sajūtas, uztvere, atmiņa, iztēle, uzmanība un griba (Frīdenberga, 2003, 5).

Laiks, kurā mēs un mūsu bērni dzīvojam ir ātrs, dinamisks un ļoti strauji mainīgs, tehnoloģijas ienāk mūsu pasaulē un piedāvā arvien jaunas iespējas, to pašu zīmēšanu aizstājot ar irbulīti un planšeti, bet kur tad paliek mazliet saburzījies papīrs, vai saspurojusies otiņa no vecākās māšas? Nedrīkst aizmirst vecās labās darba metodes un pieturēties tikai pie jaunajām tehnoloģijām, bērns turot otu vai zīmuli mācās reizē koordināciju, mācās apzināt laukumu, izprast lielumus un galu galā zīmēt tā kā viņš to vēlās un ir iztēlojies. Līdz ar to šīs tēmas izvēle „Bērnu iztēles sekmēšana zīmēšanā vidējā pirmsskolas vecumā” darba autorei ir ļoti svarīga, lai parādītu bērniem, ka zīmēt nozīmē izteikt savas sajūtas ietērpjot tās krāsās, aizvērt acis un iztēloties savu tēlu, savu mākslas darbu un galu galā gūt prieku no paveiktā.

- **Pētījuma objekts:** zīmēšana pedagoģiskajā procesā pirm skolā.
- **Pētījuma priekšmets:** iztēles sekmēšana vidējā pirmsskolas vecuma posmā.
- **Pētījuma mērķis:** teorētiski analizēt un praktiski pētīt iztēles sekmēšanas iespējas zīmēšanā vidējā pirmsskolas vecumā.
- **Hipotēze:** vidējā pirmsskolas vecuma bērnu iztēle veidojas sekmīgāk, ja veidošanās procesā tiek izmantota zīmēšana.

- **Pētījuma uzdevumi:**

- 1) Analizēt pedagogu un psihologu atziņas par iztēli, tās sekmēšanu vidējā pirmsskolas vecumā.
- 2) Teorētiski izziņāt zīmēšanas iespējas pirmsskolā.
- 3) Pētīt iztēles iespējas zīmēšanā bērniem vidējā pirmsskolas vecumā.

- **Pētīšanas metodes:**

- 1) Teorētiskā metode - pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīze.
- 2) Empīriskā metode:

- novērošanas metode;
- praktiskais darbs ar bērniem;
- pārrunas ar bērniem.

- **Pētījuma bāze:** Jelgavas pirmsskolas izglītības iestāde „X”, 10 bērni.

1. Iztēles jēdziena skaidrojums dažādu autoru skatījumā

1.1. Iztēles vispārīgs raksturojums

*„Iztēles pamatā ir tēlainā domāšana
tās ceļvedis ir nevis loģika, bet intuīcija”.*

(E. Siliņš)

Iztēle – psihisks process, kas izpaužas tādu priekšstatu un domu situāciju radīšanā, kurus pilnībā cilvēks nekad nav uztvēris (Ģimenes enciklopēdija, 1989, 142). Bet, pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca iztēli definē kā - psihisku norisi- (kā) jauna radīšana apziņā tēla, priekšstata, idejas veidā parasti- jaunrades procesā; tēlains priekšstats (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 76).

Bieži vien iztēli min arī kā fantāziju, pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīcā fantāzija ir prāta spēja veidot izdomātus tēlus. Iztēle, ko raksturo spilgti un neparasti priekšstati un tēli (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 52). Savukārt svešvārdu vārdnīca fantāziju skaidro kā radošu izdomu, sapni, izdomājumu, kaut ko neticamu, iedomu, kaprīzi (Svešvārdu vārdnīca, 1964, 214).

Visi četri iepriekš minētie skaidrojumi definē to, ka gan iztēle, gan fantāzija ir tēli un kaut kā radīšana. Iztēle psihisks process, norise. Fantāzija – izdomājums!

Iztēle ir atmiņā vai iedomās izveidotu atsevišķo tēlu sērijas, parasti iztēle apvieno atmiņu, gan iedomas, sakārtojot atsevišķus elementus jaunā veidā, vislabāk ir pazīstama iztēle, ar kuru vairums cilvēku sastopas miegā (Ozoliņa Nucho, Vidnere, 2000, 23).

G. Svence uzskata, ka fantazēšana var būt arī kā aizsargmehānisms, ka traumējošu informāciju bērns spēj pārveidot fantāzijā un tādējādi samazināt tās iedarbību uz psihi, jo mazāks bērns, jo vairāk viņš domāšanā vadās pēc iztēles un fantāzijām. Reizēm bērni pat neatšķir fantāzijas no realitātes, un pieaugušajiem var likties, ka bērns melo (Svence, 1999, 84).

Savukārt, I. Gēbele min, ka katram no mums, gan lieliem, gan maziem, piemīt fantāzija, tieši fantāzija un iztēle palīdz formulēt nākotnes tēlus, jo mūsu dzīvei un dzīvībai ir svarīgi, lai nākotnes tēli būtu pozitīvi, skaisti un vērtīgi, tie ir mūsu dzīves, mūsu nākotnes programma. Mēs nevaram radīt ko tādu, kā mūsos nav, tātad, ja mēs iztēlē radām to, kas mūsos jau ir, mēs to varam arī īstenot. Tāpat kā G. Svence arī I. Gēbele norāda uz to, ka vecāki bieži vien skeptiski skatās uz bērnu

fantāzijām, nosaucot tās pat par meliem, jo pieaugušie ir iegrimuši sociālajā transā, savās problēmās (Gēbele, 2012, 25).

A. Vorobjovs saka, ka psiholoģijā tiek izdalīti šādi izziņas procesi – sajūtas un uztvere, domāšana un runa, atmiņa, iztēle, katrs no šiem procesiem pasaules atspoguļošanā un izziņāšanā izpilda savu specifisku funkciju, tiem ir savas likumsakarības un iespējas. Turklāt pasaules atspoguļošana cilvēkā notiek divos līmeņos:

- 1) jutekliskajā (tiešajā) – nodrošina sajūtas un uztveri.
- 2) vispārinātajā (pastarpinātajā) - sarežģītākajā un tikai cilvēkam piemītošajā - domāšana, runa, iztēle (Vorobjovs, 2000, 77).

Iztēli bieži vien sauc arī par fantāziju, tā uzskata A. Vorobjovs (Vorobjovs, 2000, 110).

Tātad iztēle ir izziņas process, kurā uz veco tēlu pārstrādes pamata veidojas jauns tēls, raksturīga tikai cilvēkam un ir viņa darbības nepieciešams nosacījums, jo iekams cilvēks sāk darboties, viņš vispirms priekšstata, kas un kā jādara. Priekšmeta tēls tiek veidots jau iepriekš, iztēlei ir svarīga nozīme galamērķa priekš statīšanā (Vorobjovs, 2000, 111).

A. Vorobjovs atzīmē, ka iztēle ir iespējama tikai problēmsituācijās, ka tā apsteidz domāšanas procesu, ka tā dod gala tēlu, bet no otras puses iztēle noris uz analītiski sintētiskas darbības pamata. Iztēles procesa operācijas ir analīze, sintēze, tēlu salīdzināšana utt. Galvenā šajās iztēles operācijās ir sintēze, kurai ir vairāki veidi – aglutinācija (nāra, kas reālajā dzīvē nav iespējama), hiperbolizācija (spēkavīrs, velns ar deviņām galvām), shematizācija (dažādu zinātnisku datu sniegšanai shēmās), tipizācija (kāda priekšmeta, parādības tipiskās īpašības) (Vorobjovs, 2000, 112).

Nosacīti A. Vorobjovs iztēli iedala vairākos veidos atkarībā no apstākļiem, kādos tā rodas, un no paša iztēles procesa norises īpatnībām, atkarībā no iztēles rašanās apstākļiem tā var būt netīša (jauns tēls rodas bez cilvēka īpaša nodoma) un tīša (rodas ar speciālu nodomu radīt ko jaunu).

Tīša iztēle atkarībā no tās norises īpatnībām iedalās:

- reprodutīvajā – jauna tēla veidošanas process, kas parasti noris uz šī tēla vārdiskā apraksta vai nosacīta attēla pamata. Tā veidojas un attīstās, lasot literatūru, ģeogrāfiskus, vēsturiskus aprakstus utt., bet, lai aprakstītie tēli veidotos, ir vajadzīgas zināšanas, uz kurām tie var balstīties.
- radošajā – tas ir patstāvīgs jaunu, oriģinālu tēlu veidošanas process, nosaka cilvēka praktiskā darbība, cilvēks izvirza sev mērķi izveidot jaunu priekšmetu un cenšas savienot tēlainās atmiņas priekšstatus par šī tipa priekšmetiem, lai izveidotu jaunu tēlu,

pēc tam šis tēls tiek īstenots jaunas formas, atšķirīgu izmēru utt. priekšmetā (Vorobjovs, 2000, 113).

A.Vorobjovs norāda uz īpašu iztēles veidu – sapnis (vēlamās nākotnes reāli sasniedzamais tēls) un sapņojums (nākotnes tēls, kas neatbilst cilvēka iespējām), kas virzīti uz cilvēka dzīvi un darbību nākotnē (Vorobjovs, 2000, 114).

Turklāt, D. Markus uzskata, ka jēdzieni iztēle un asociācijas parasti ir saistīti, mūsu iztēle palīdz noformēt asociācijas, ko izraisījušas kādas izjūtas vai sajūtas, impulss var būt visdažādākais – skaņas, krāsas, smaržas, pārdzīvojumu trīsas. Iztēle tiešām ir brīnišķīgs līdzeklis, tā palīdz izkļūt no dažādām situācijām, savus iztēles augļus bērni skaidro valodiski (Markus, 2007, 43).

D.Markus analizējot B.Tabūna rakstu atzīmē, ka iztēli var nosaukt, par plastiska, dziļa un oriģināla pasaules redzējuma un pārveidojuma instrumentu. Iztēle ir cilvēka psihi neatņemama daļa, apzināti vai neapzināti mēs visi esam iztēlojušies gan dažādus dzīves momentus, gan savas darbības rezultātus, iztēle nereti ir palīdzējusi izkļūt no šķietamas bezizejas, bērns iztēlē dažkārt pārveido, uzlabo reālos tēlus (Markus, 2007, 45).

Taču iztēle nerodas no nekā, tā sakņojas jau pieredzētajā un pārdzīvotajā D. Markus min, ka L. Vigotskis uzskata tāpat, iztēles radošā darbība ir tieši atkarīga no cilvēka iepriekšējās pieredzes bagātības un daudzveidības, jo tas ir materiāls, no kura rodas fantāzijas veidojumi. Ar iztēli apveltīti bērni savukārt var iedomāties arī tādas jomas, kurās līdzšinējā pieredze nav iesniegusies (Markus, 2007, 51).

Dž. Rodari akcentē, ka Hēgelis ir formulējis atšķirību starp iztēli un fantāziju, pēc Hēgeļa domām iztēle un fantāzija ir prāta īpašības, ar iztēli apveltīts prāts vienkārši reproducē, turpretim, apveltīts ar fantāziju, tas rada (Rodari, 2009, 149).

Dž. Djūijs raksta, ka iztēles specifiskā funkcija ir tās spēja redzēt īstenību tādu, kādu to nevar ieraudzīt ar parasto uztveri, iztēles mērķis ir skaidri tvert to, kas ir tālu no mums, to, kā pašreiz nav, to, kas aizliegts tā savā grāmatā min Dž. Rodari (Rodari, 2009, 155).

Savukārt R.Fišers saka, ka bērni ar lielāko prieku iztēlē pārveido cilvēka ķermeni, ģimenes automašīnu vai savu skolu, pietiek bērniem parādīt juku jukām savilktas līnijas un viņi drīz vien viņi tajās saskatīs savdabīgus rakstus un tēlus (Fišers, 1990, 78).

Jokus var uzskatīt, par radošās domāšanas veidu, kas pārbauda un paplašina bērna iztēli, minēšanas spēju un atmiņu, joki rada spilgtus vizuālus priekšstatus, kas var ierosināt bērna iztēli (Fišers, 1990, 79).

R. Fišers uzskata, ka radošs rezultāts var būt mākslas darbs, zinātniska teorija, kā arī kaut kas nemateriāls, piemēram, radoša saruna vai iztēlē radusies ideja, radošums ir arī viss cilvēka emocionālās attieksmes spēju kopums, kas ļauj attīstīt radošas domas, idejas vai iztēles veidolus (Fišers, 1990, 48).

Vērīgam prātam ikviens attēls var radīt iespēju izdomāt stāstu un sagādāt iespēju radošai iztēlei, lai rosinātu iztēli, var izmantot abstraktu gleznu reprodukcijas, kā arī tintes vai krāsu traipus salocīta papīra (Fišers, 1990, 72).

Tāpat, V. Hibnere skaidro iztēli, kā radošu izdomu, kaut kā neredzēta izdomu. Iztēle ir viens no bērna radošās darbības visnepieciešamākajiem izziņas procesiem, tās gaitā notiek jaunu tēlu radīšana apziņā uz iepriekšējo uztvērumu, iepriekšējās pieredzes pamata, iztēles pamatā vienmēr ir reāla pastāvoša objekta elementi, kas iztēlē pārtop dažādās jaunās kombinācijās. Iztēle darbojas situācijās, kad nepieciešams rast jaunu risinājumu, pirms reālā risinājuma noris darbība iztēlē (Hibnere, 1998, 98).

V. Hibnere izšķir vairākus iztēles veidus, no kuriem bērna radošajā darbībā īpaši nozīmīga ir atveidojošā (reproduktīvā) un radošā (produktīvā) iztēle.

- Ar atveidojošās iztēles palīdzību pēc apraksta vien cilvēks var priekš statīt sev tālas zemes, senus vēsturiskus notikumus, dažādas situācijas. Tā ir bagātīgs avots bērna radošās darbības iecerēm, atveidojot iecerētos tēlus zīmējumā, veidojumā vai aplikācijā, bērna psihiskā darbība noris sevišķi intensīvi. Lai panāktu apziņas tēlu pietiekamu skaidrību bērns piepūlē gan atmiņu, gan domāšanu un arī pats ieņem noteiktu emocionālu attieksmi pret iztēlojamo parādību, situāciju.
- Radošā iztēle ir viens no mākslinieciskās daiļrades, visnepieciešamākajiem izziņas procesiem, ar iztēles palīdzību notiek jaunu tēlu radīšanas apziņā, pamatojoties uz iepriekš gūto informāciju, un pieredzi, kas ieguldīta atmiņā, pārveidota ar radošās domāšanas palīdzību. Iztēles radītajā tēlā, salīdzinot ar redzēto, dzirdēto vai lasīto informāciju, rodas nestandarta, nekopēti atrisinājumi. Tajos iekļaujas jauni komponenti dažādu variantu savienojumos, atšķirīgās jaunās kombinācijās, noskaņās un situācijās (Hibnere, 1998, 99).

Līdz ar to Ļ. Vigotskis atzīmē, ka iztēle un domāšana savā attīstībā ir pretstati, kuru vienību izpauž primārs vispārinājums un pirmais cilvēka veidotais jēdziens. Jebkura fantāzija – vispārinājums ir gan atrauts no dzīves, gan arī dziļi un precīzi atspoguļo šo dzīvi un ka jebkurš jēdziens nevar ietvert zināmu fantāzijas daļiņu (Vigotskis, 2002, 59).

L., Vigotskis uzskata, ka darbības loģika dominē bērna domāšanā, bērns spēlējas un sarunājas pats ar sevi, sevi nodarbina, viņš iztēlojas darbības un veic tās patstāvīgi, ne pie viena nevēršoties, bērns savu darbību izsaka ar izteicieniem, kurus ir radījis savā iztēlē (Виготский, 1991, 39).

Tik ļoti daudz svešā un nezināmā ir plašajā pasaulē, bērns uz to visu raugās ar izbrīnu un interesi, pastāv iespēja, ka šis svešais un nezināmais bērnam būs saskatāms, bet ne vienmēr tā notiek, skolotājam jāapzinās katra bērna iekšējā dvēsele, lai ar iztēles palīdzību varētu ieraudzīt un saprast svešo un nezināmo (Гилянц, Базик, 1991, 4).

Iztēle, kas rodas spontāni ir radoša, jo tā rada jaunas idejas, jaunas attieksmes un var veicināt jaunu izturēšanos īstenībā. Iztēle ir kā mazi kausiņi ar kuriem mēs varam pasmelt to informāciju, kas mums noder vai arī citādi izsakoties, mūsu iztēle ir kā automašīnas tālās gaismas, kas ļauj mums saskatīt, uz kurieni mēs dodamies un kur mēs esam bijuši (Ozoliņa Nucho, Vidnere, 2000, 14).

Iztēle ir kā vējš: tas var būt traucējošs un postošs, tas var būt nevajadzīgs un lieks, to var neievērot, bet tajā pašā laikā to var „iejūgt” un izmantot (Ozoliņa Nucho, Vidnere, 2000, 90).

Var secināt, ka iztēle ir psihisks process, kuru bieži vien min, kā fantāziju, iztēlē veidojas tēli un notiek kaut kā jauna radīšana. Jo mazāks bērns, jo vairāk viņš vadās pēc iztēles un fantāzijas, pieaugušie bieži vien skeptiski raugās uz bērnu izteikumiem, jo stāstījums pēc pieaugušo domām ne vienmēr atbilst realitātei. Tīšā iztēle veidojas atkarībā no apstākļiem, kādos tā rodas, bet lai tēli rastos ir nepieciešams iepriekšējās zināšanas, uz kurām balstīties. Pirmsskolas vidējā vecuma posmā iztēle ir viena no visnepieciešamākajiem izziņas procesiem, kas ļauj bērnam saskatīt, uz kurieni viņš spēj doties un kur jau ir bijis.

1.2. Iztēles attīstība vidējā vecuma posmā

Vecumposmi – laika (vecuma) intervālos nosacīti ierobežotas cilvēka fiziskās un garīgās attīstības stadijas, kam raksturīgas noteiktas fizioloģiskās un psiholoģiskās pārmaiņas. Galvenie vecumposmi ir bērnība, pusaudzība (pusaudžu gadi), jaunība, briedums (brieduma gadi), vecums (vecumdienas). Katrs posms sadalās vēl sīkākās daļās. Izglītības procesā, nosakot mācību saturu un paņēmienus, jāievēro katra vecumposma īpatnības (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 185).

Attīstība tas ir kvalitatīvs process, kas ir saistīts ar organisma strukturālām pārmaiņām, ķermeņu šūnu specializēšanos un jaunu šūnu grupu un audu veidošanos. Nobriest atsevišķi orgāni, orgānu sistēmas, arī smadzenes. Cilvēka attīstība ir nepārtraukts process, kurā izteiktas augšanas kvantitatīvās pārmaiņas periodiski nomainās ar straujākām kvalitatīvām organisma struktūras un funkciju pārmaiņām. Attīstība norit visas dzīves garumā (Špona, 2006, 20).

A. Špona min dažas A. Ādlera atziņas, bērna attīstībā nozīmīga ir pirmsskolas vecumā iegūtā pieredze, jo tā ietekmē cilvēku vēlākajos dzīves posmos, attīstība notiek personības iekšienē un zināmā secībā, attīstības satura un īpatnību apzināšana vecumposmos nodrošina skolotājiem un vecākiem mērķtiecīgāku audzināšanas darbības organizēšanu (Špona, 2006, 21).

Savukārt, G. Svence norāda, ka šajā vecumā acu un roku koordinācija pilnveidojas, acu attīstīšanās vēl nav beigusies, zēniem labāk ir attīstīti lielie muskuļi un viņi ir izturīgāki, savukārt meitenēm labāk attīstīta sīkā pirkstu muskulatūra un viņas ir mierīgākas un precīzākas (Svence, 1999, 78). Līdz ar to meitenēm bieži vien zīmējumi šajā vecumā ir daudz detalizētāki un precīzāki nekā zēniem, kuriem sīkā pirkstu muskulatūra un, piemēram, zīmuļa vai otas turēšana ir nepatīkams process.

G. Svence skaidro tad, kad švīkājumos parādās punkti, tas nozīmē, ka bērns sāk saprast, ka pastāv cieša saikne starp realitāti un zīmuļa iespējām to atveidot, tiek zīmēti cilvēki ar galvu, kaklu, seju, matiem, rokām, kājām, apaviem, pogām apģērbā, drēbēm. Piecu gadu vecumā zīmējumos parādās princeses un spēkavīri, tie bieži vien ir saistīti ar dzimumidentifikāciju, zēni un meitenes izsaka savus ideālus simbolu veidā (Svence, 1999, 85).

Bērns uztveres tēlā redz tieši to, kas viņam ir būtisks, mācās veidot lietu kopsakarības – pazīt lietas un situācijas pēc to būtiskajām pazīmēm, jo labāk viņš spēj izdalīt uztveramā priekšmeta informatīvās pazīmes un abstrahēt tās no nebūtiskajām tā raksta G. Svence (Svence, 1999, 80). Vēlāk šīs pazīmes pielieto iztēles raksturošanai, idejas radīšanai.

Turpretim, F. Karlgrēns savā grāmatā min terminu radošā fantāzija, ka tā ir nepieciešama mūsu ikdienas dzīvē, tā ir, vērsta uz nākotni, uz to, kas taps, tā pielāgojas pastāvošai realitātei, bet ieskicē esošā pārvērtību. Bērni ir pilni fantāzijas, kas spēj, tāpat kā mākslinieki, visneuzkrītošākajā koka gabalā iztēloties kādu nozīmi (Karlgrēns, 2008, 39).

V. Hibnere uzskata, ka pieaugušajam jāatrasa, jārosina un jāstimulē bērna radošā iztēle visos tās posmos un attīstības līmeņos, lai viņa radošo darbu saturs kļūst izteiksmīgāks un variatīvāks, vispirms visu vecuma bērni mudināmi pēc iespējas vairāk novērot un novēroto atcerēties, lai būtu pēc iespējas vairāk vizuālās informācijas, radošai domāšanai un iztēlei. Uz reālajā dzīvē gūto un atmiņā saglabāto tēlu pamata bērni savā iztēlē rada jaunus pat fantastiskus tēlus. Savā iztēlē bērni transformē- pārveido, pārvērš vienu vizuālu tēlu citā, variatīvi modificē kompozīciju (Hibnere, 1998, 104).

V. Hibnere balstoties uz franču psihologu T. Ribo raksta, ka iztēles attīstība pirmsskolas vecumā manāmi sekmējama, tā strauji attīstās, un mūsdienās tā 12-14 gadu vecumā sasniedz maksimumu. Ja bērnu pārslogojam ar plašu informācijas daudzumu, tad iztēle tiek traucēta. Rodas paradokss: jo straujāk palielinās zināšanu apjoms, jo ātrāk samazinās iztēle. V. Hibnere definē, ka G. Labunska uzskata - jau pirmsskolas vecumā iztēlei bērnu zīmējumos un veidojumos ir individuālas īpatnības, kas izpaužas atšķirīgos attēlojumos, izraudzītajās krāsās, tehnikā, šajā posmā zēnu un meiteņu darbos parādās t.s. „tematiskā specializācija” (Hibnere, 1998, 100).

Ļoti radošiem bērniem ir neierobežota iztēle, tādēļ pašā ieceres realizācijas gaitā rodas jauni ieceres, papildu tēli, kas risināmi vairākos variantos. Aktīviem bērniem iztēles attīstībā ir plašas amplitūdas lidojums laikā un telpā, īpaši tad ja ir daudz kur būts, daudz iespaidu gūts, redzēts un dzirdēts (Hibnere, 1998, 103).

L. Vigotskis analizējot Ž. Piažē skaidro, ka patvaļīgi radusies domāšana – tā ir rotaļa vai vismaz mirāžai līdzīga iztēle, kas ļauj uzskatīt par īstenojamu tikko dzimušu vēlēšanos. Līdz 7-8 gadu vecumam bērna domu taču caurauž rotaļas tendences, citiem vārdiem sakot līdz šim vecumam ļoti grūti atšķirt izdomājumu no domas, ko pieņemt par īstenību (Vigotskis, 2002, 31).

Vide un dzīves apstākļi, kurā bērns ir audzis un attīstījies, protams arī vecāku audzināšanas stils un iespēja būt sabiedrībā uzlabo bērna psiholoģisko attīstību, domāšana, uzmanība iztēle un griba var atpalikt no fiziskā vecuma vai apsteigt to, jāatceras, ka bērna fiziskais vecums dažkārt neatbilst psiholoģiskajam vecumam (Фридман, Кулагина, 1998, 6).

Bērna iekšējo būtību var piepildīt tikai caur emocijām, tā var būt līdzietība, prieks, lepnums un izzinoša interese. Ja mēs gribam piepildīt, pret viņa paša vēlēšanos, to var pielīdzināt saindētai

zemei, kurā tiek stādīts koks. Bērns ar bagātu iekšējo pasauli var augt un attīstīties visu laiku, līdz bezgalībai, lai kļūtu, par iztēles bagātu cilvēku (Амонашвили, 2002, 370).

A. Špona skaidrojot trešo bērna stadiju, kas ir piecu gadu vecumu min, ka bērni prot un var brīvi pārvietoties, bērns iekļaujas darbībās, rotaļājas, modelējot dzīves situācijas. Ja vecāki ļauj bērnam pašam izvēlēties darbības veidu, netraucē viņam fantazēt, atbild uz viņa jautājumiem, nostiprinās iniciatīva (Špona, 2006, 32).

A. Špona balstoties uz šveiciešu psihologu Ž. Piažē attīstības stadijā raksturo pirmsoperāciju stadiju, kura atbilst 2-7 gadus vecam bērnam. Šajā laikā notiek simboliskās domāšanas attīstība, kas ļauj bērnam iztēloties objektus un parādības ar domas tēlu palīdzību, ne vairs ar konkrētām darbībām (Špona, 2006, 27).

A. Špona min Vallona atziņas, kurā tiek izdalīta personālā stadija, kur ilgst no 3-6 gadiem un piecu gadu vecumā bērns izzina pasauli atdarinot, viņš to veic, neņemot vērā cēloņu seku saistību, kā arī novērojams sinkrētisms (tas nozīmē, ka bērns spēj saistīt visu ar visu, neievērojot likumības, kuras būtu raksturīgas pieaugušo domāšanai) (Špona, 2006, 29).

Līdz ar to bērnu attīstību K. Dēķens salīdzina ar graudiem- iesēti zemē, tie visi attīstās vienādi, bet katrs izaug citādāks. Tāpat arī katrā bērņā ir iedīgļi, visiem vienādi, bet katrs bērns izaug citāds (Špona, 2006, 36).

Analizējot atziņas var secināt, ka izglītības procesā ir jāievēro attīstības likumsakarības, atbilstoši bērna vecumam, lai veiksmīgi noteiktu mācību saturu un izvēlētos atbilstošākos mācību paņēmienus. Pirmsskolas vecumā ļoti nozīmīga ir bērna iegūtā pieredze, jo tā viņu ietekmēs vēlākajos dzīves posmos, līdz ar to bērni mudināmi pēc iespējas vairāk novērot un novēroto atcerēties, lai būtu maksimāli daudz vizuālās informācijas, ko izmantot iztēlei. Iztēles attīstība pirmsskolas vecumā ir manāmi sekmējama un tā ļoti strauji attīstās, ieteicams bērnu nepārslogot ar plašu informācijas daudzumu, pretējā gadījumā iztēle tiek traucēta. Piecu gadu vecumā bērns spēj brīvi pārvietoties, iekļauties darbībās, rotaļāties un pats izvēlēties sev vēlamo darbības veidu, piemēram, zīmēšanu, kurā viņa fantāzijai nav robežu.

1.3. Zīmēšana, kā iztēles veicinātāja

Zīmējums – divdimensiju grafisks mākslas darbs vai tā uzmetums jeb skice uz papīra, uz cita materiāla. Daudzkrāsains bērna zīmējums uz papīra, kartona. Zīmējuma izteiksmes līdzekļi ir līnija, svītrinājums, krāsa, siluets, krāsas laukums. Tehniskie līdzekļi ir grafiņa zīmulis, ogle, pasteļa u.c. krīti. Bērna vai mākslinieka zīmējums ir unikāls grafisks darbs (Hibnere, 1998, 188).

A. Vorobjovs akcentē, ka bez iztēles nav iespējama cilvēka jaunrade nevienā darbības sfērā, jebkurā radošās darbības procesā var saskatīt trīs stadijas:

1) sagatavošanās stadija, kad tiek izvirzīts mērķis, pārdomāti problēmas iespējamie risināšanas varianti.

2) jauno tēlu un priekšstatu realizācijas korekcijas stadija un to realizācija reālā priekšstatā, parādībā utt.

3) jaunā priekšstata (parādības) aprobācijas un reālajā dzīvē ieviešanas stadija.

Katrā no šīm stadijām iztēlē ir atšķirīga loma, sevišķi nozīmīga tā ir pirmajā stadijā, kad veidojas jauns, agrāk vēl nebijis tēls (Vorobjovs, 2000, 114).

Savukārt, G. Svence skaidro, ka ar iztēli saistās zīmējumi, interesanti, ka bērns sākumā zīmē nevis to, ko redz, bet to, ko zina, ko domā asociatīvi (Svence, 1999, 84).

Savukārt, F. Karlgrēns apgalvo, ja bērnam iedod krītu vai zīmuļus un papīru uz galda, grīdas, pie durvīm vai pie sienas, tad viss iet vaļā: gribas tieksme, nevaldāma tieksme kustību padarīt redzamu attēlā (Karlgrēns, 2008, 39).

Bērns var sākt zīmēt arī pēc iemācītiem etaloniem, kas kādā krāsā ir dabā, taču bez pieaugušo iejaukšanās bērni lietas zīmē tajās krāsās, kuras atbilst viņu emocionālajam noskaņojumam, attieksmēm, visu labo, skaisto, mīļo bērni parasti zīmē gaišās, spilgtās krāsās, savukārt pretējo – tumšos toņos tā norāda G. Svence (Svence, 1999, 85).

F. Karlgrēns uzskata, ka zīmēšanā kontūras nav, ir tikai krāsas, kas sastopas; krāsu laukumi, kas saskaras. Skaidrs, ka darbošanās ar krāsām var dot brīvu vaļu mūsu satraukumam izpausties mierīgā un harmoniskā veidā. Bērnam ar viņa straujo dabu nodarbības ar otām un krītiņiem varētu būt ideāls veids, kā izdzīvot savas emocijas un atbrīvoties no iekšējās spriedzes (Karlgrēns, 2008, 56).

R. Fišers norāda, ka māksla pašos pamatos ir cilvēciska norise, tā ir izpētes, eksperimenta un atklājumu process, vizuālās domāšanas izpausme, vizualizācijas, zīmēšanas, gleznošanas vai

konstruēšanas sarežģīts process. Ar mākslas palīdzību ikvienam pētījumam iespējams piešķirt jaunu un svarīgu dimensiju, nevis tikai „pastāsti!”, bet arī „parādi!” (Fišers, 1990, 275).

Zīmēšana ir brīnišķīgs veids, kā domas padarīt redzamas, bērnam bieži vien nav viegli izteikt domas vārdos, taču viņš var mēģināt tās izpaust vizuāli, un varbūt, ka arī saprast bērnam ir vieglāk to, ko viņš redz, cilvēki lielāko daļu informācijas uztver ar redzi (Fišers, 1990, 77).

R.Fišers savā grāmatā raksturo plaši pazīstamo testu „Uzzīmē cilvēku”, bērnam ir jāuzzīmē sieviete vai vīrietis tik labi cik to prot, nevajag steigties, jāstrādā rūpīgi, izstrādāti 50 kritēriji, par katru iespējams saņemt vienu punktu, punktus saskaita un nosaka brieduma līmeni. Māksliniekam zīmēšana ir atklājums, viņš ne tikai reģistrē to ko ir redzējis- zīmēšana māksliniekam ir nozīmīga tāpēc, ka tā viņam ļauj saskatīt (Fišers, 1990, 279).

Radošā domāšana ir atkarīga no iztēles vingrināšanas, lai cilvēks būtu radošs, iztēlei jābūt aktīvai, dažādi stāsti un arī attēli, kas saistījuši bērna uzmanību, iekvēlina iztēli, un tā atsauksies šim aicinājumam (Fišers, 1990, 82).

V. Hibnere skaidro, ka bērni kam ir labi attīstīta iztēle, parasti zīmē, veido un aplicē ļoti daudz un radoši, nekopējot paraugus, tā ir viņu dabiska reakcija uz jauniegūto informāciju. Bērna radošajā darbībā nepieciešams nosacījums ir apzināta mērķtiecība, pirmsskolas vecumā bērna radošajā darbībā tā vēl nav sevišķi izteikta- bērnu galvenokārt saista pats radošais process (Hibnere, 1998, 100).

Atraisītā zīmējumā aktīvi pirmsskolas vecuma bērni risina ļoti bagātīgus sižetus, viņu iztēle pat attīstītāka, nekā praktiskā varēšana zīmējumā iecerēto izteikt. Dažkārt mēdz uzskatīt, ka bērnam radošā iztēle ir labāk attīstīta nekā pieaugušajiem, jo bieži vien īpaši aktīvo bērnu zīmējumu saturs dažkārt manāmi pārspēj objektīvi redzēto: attēli ir spilgti, emocionāli bagāti (Hibnere, 1998, 101).

V. Hibnere akcentē, ka radošās iztēles galvenie posmi mākslinieciskajā daiļradē ir:

1) ieceres rašanās – rodas vidē, kurā viņš dzīvo, galvenais ir laba sagatavošanās (objektu novērošana, tēla atminēšanās un priekšstats par to, ar kādiem izteiksmes līdzekļiem, kādā tehnikā viņš savu ieceri attēlos).

2) ieceres “iznēsāšana”, nobriešana jeb pilnveide – tas ir sākotnējās ieceres pārveides un pilnveides process, jo tas notiek intensīvāk, radošāk un variatīvāk, jo pilnīgāka ir iecerētā, noskaidrotā un apziņā pārveidotā tēla praktiskā, vizuālā īstenošana.

3) ieceres tēla praktiska realizācija - no bagātīgi dažādā veidā uztvertajiem tēliem gūtā vizuālā informācija apziņā ar tēlainās domāšanas un radošās iztēles palīdzību,

izvēloties ieceres tēlam piemērotu valodu, tiek atveidots individuāli izteikts tēls, tiek radīta oriģināla kompozīcija.

Nosauktie posmi ir savstarpēji cieši secīgi saistīti, taču laika atstarpe, starp tiem var būt ļoti dažāda. (Hibnere, 1998, 102).

Ļ. Vigockis secina, ka radošums ir risks un māka uzdrīkstēties, radošā darbība psiholoģijā paskaidrota kā darbība, kur gala rezultātā tiek iegūts kaut kas individuāls un būtisks tieši šai personībai (Виготский, 1991, 44).

V. Družiņins raksturo radošumu no veseluma pozīcijas, radošums ir vispārīga radoša spēja, kas parāda cilvēku kopskatā, to var redzēt dažādās darbības jomās, tiek skatīts kā apdāvinātības faktors (Дружинин, 1999, 151).

Ļ. Vigockis skaidro, ka dažādās emocijas bērni var izjust caur tēliem mākslā, saskatot tajā attieksmi, vērtējumu, padarot daudzveidīgākas bērna jūtas. Pārmaiņas bērna domāšanā maina arī bērnu darbību (Виготский, 1991, 7).

B.Frīdenberga izstrādājusi ieteikumus bērna iztēles un radošās darbības rosināšanai:

- virzīti attīstīt bērna dažādās spējas, lai darba process radītu ne tikai interesi, bet arī tālākus darbības motīvus;
- bērna radošā potenciāla attīstību panākt ar darbību, daudzveidību;
- realizēt radošo darbību vizuālās mākslas nodarbībās, kā vispusīgu izziņas procesu;
- uzskatīt reproduktīvo darbību ar vizuāli radošā procesa sastāvdaļu;
- reproduktīvo un radošo darbību mērķtiecīgi virzīt uz tuvāko bērna attīstības zonu;
- iesaistīt radošajā procesā arī citos mācību priekšmetos apgūto;
- īstenot savas radošās pedagoģiskās idejas tā, lai katra bērna darbība kļūtu par pašstimulējošu procesu, kurā realizējas bērna: pašiniciatīva, pašanalīze, pašnovērtēšana, pašizpauze, pašattīstība (Frīdenberga, 2003, 20).

V. Hibnere, L. Grasmane norāda, lai 5-6 gadus veci bērni apgūtu labu, izteiksmīgu māksliniecisko zīmējumu, nepieciešamas šādas rokas kustību īpašības:

- dažāds rokas kustību temps;
- dažāda amplitūda (vēziena plašums);
- virzienu daudzpusība (horizontāls, vertikāls, slīps);
- pagriezieni pulksteņa rādītāja kustības vai pretējā virzienā;
- dažāds rokas piespiediena spēks;
- labs rokas kustību plūdums;

- noteikts ritms;
- precizitāte (Hibnere, Grasmāne, 2000, 22).

Kreatīva darbība ir radoša nestandarta, individuāla izteikta darbība, zīmēšanā darbība notiek „ar brīvu roku pēc acu mēra”, zīmēšanā un aplicēšanā laukuma iedalījumu izdara ar papīra locījumu. Pedagoģiskajā procesā radošās iztēles u.c. psihes procesu attīstība manāmi sekmējama visos radošās darbības posmos, šim nolūkam ievērojot galvenos psiholoģiskos un pedagoģiskos nosacījumus var izvēlēties ļoti daudzveidīgus darbības veidus (skat.1.tabulu).

1.tabula „Bērna radošā zīmējuma veidi”.

BĒRNA RADOŠĀ ZĪMĒJUMA VEIDI				
attēlojumi	ornamentāli attēli		dekoratīvi darbi	lietojamie darbi
zīmējums pēc atmiņas	vispārīgās ornamentikas un	etnogrāfiskā ornamenta elementi	tēlojošie darbi (dažādu objektu ornamentāli attēlojumi)	lietojamie darbi: apsveikuma, ielūguma, galda kartes u.c.
zīmējums vērojot	etnogrāfiskā ornamenta kompozīcijas elementi	(auseklītis, skujiņa, saulīte, ziedīņš u.c.)		
radošās iztēles zīmējums	– metriskais ritms, simetrija			
kompozīcija	vispārīgā un etnogrāfiskā ornamenta kompozīcijas veidi: ritmiska rinda, dekoratīva josla, laukuma klājējraksts, centrālā simetrija.			

Radošā darbības galvenie posmi ir trīs (R. Bebre):

- 1) ieceres rašanās
- 2) ieceres attīstības nobriešana
- 3) ieceres realizācija vizuāla veidolā (Hibnere, Grasmāne, 2000, 34).

Ozoliņa Nucho, M. Vidnere pamatojoties uz H.Leineru norāda, ka cilvēka organisms neatšķir notikumus reālajā dzīvē no tiem, kas norisinās viņa iztēlē. Abos gadījumos sirds darbojas straujāk, elpa kļūst seklāka un seko citas attiecīgās fizioloģiskās pārmaiņas. Turklāt tas, ko cilvēks iztur un pārvar iztēlē, iespaido viņa darbību īstenībā un stiprina viņa Ego. (Ozoliņa Nucho, Vidnere, 2000, 54).

V. Hibnere, L. Grasmāne skaidro, ka pirmsskolas vecuma bērna zīmējums vispirms galvenokārt attīstās stihiski un spontāni ģimenē, un radošās darbības posmi, kā jau pēkšņu impulsu izraisītā darbībā, viens no otra īpaši neatdalās, turklāt zīmīgi, ka, pēc L. Vigocka atziņas bērni savos zīmējumos kombinē atmiņas un iztēles tēlu fragmentus. Dažkārt viņi ir arī paškritiski: redz, ka zīmējums neatbilst domātajam- viņi skatītājam savu iztēloto ieceri komentē (Ozoliņa Nucho, Vidnere, 2000, 35).

Kreatīvā jeb radošā vizuālā darbība atbilst indivīdam galīgajai iecerei, galvenais uzdevums ir panākt, lai indivīds darbotos patstāvīgi, brīvi, radošu, atraisīti, neordināri atbilstošās perfektās manuālajās vai citās tehnikās, ievērotu augstu darba kultūru, ar minimāliem līdzekļiem atsegtu ieceres tēlu maksimāli variatīvi, prastu interpretēt sava un savu kolēģu darinājuma vizuālo un lietojamo vērtību, prastu vākt un ģenerēt idejas radošai darbībai, darināt un koriģēt, pavairot, kopt, saglabāt un saudzēt darinājumu (Ozoliņa Nucho, Vidnere, 2000, 37).

V. Hibnere, L. Grasmane analizē radošās iztēles zīmējumus, šie darbi ļoti aktivizē bērnus, jo viņiem tajos ir maksimālas iespējas pašizteikties, ir iespējas savu individuālo ieceri neierobežoti vizualizēt (Ozoliņa Nucho, Vidnere, 2000, 195).

Savukārt, E. Vahtere min, ka pirms skolas īpaši mācīt zīmēšanu bērnam nav vajadzīgs, viņš pats atradīs unikālus paņēmienus, kā attēlot zirgu, māju vai princesi. Ja patiešām radīsies kāds šķērslis un mazais žēlosies, ka nemāk, jūs varat kopīgi papētīt pašas lietas un dzīvniekus, parunāt par tiem un pēc tam mēģināt no jauna. Gan bērns mācēs, viņš tikai jāatbalsta (Vahtere, 2006, 7)!

Apkopojot teorētiskajā literatūrā sniegtās atziņas, par zīmēšanu, kā iztēles veicinātāju var secināt, ka ar iztēli saistās zīmējumi, interesanti ir tas, kas bērns sākumā zīmē, to ko zina nevis redz. Tātad zīmējums ir divdimensiju grafisks mākslas darbs vai skice uz papīra.

Darba autore secina, ka iztēle ir izziņas process, kurā uz veco tēlu pārstrādes pamata veidojas jauns tēls, kas ir raksturīga tikai cilvēkam, cilvēks vispirms izdomā kas ir jādara un kā viņš to darīs un tikai pēc tam rīkojās. Visā lielajā pasaulē ir daudz kā jauna un nezināma īpaši bērnam, kurš plašo pasauli nemaz nav iepazinis, līdz ar to viņš uz visu apkārt notiekošo un redzamo skatās ar izbrīnu un interesi, savukārt skolotājam ir jābūt tam, kurš ievēro katra bērna attīstības likumsakarības un iekšējo sajūtu, lai bērns ar iztēles palīdzību spētu redzēt pasauli savām acīm, saprast svešo un nezināmo. Iztēle, kas rodas spontāni ir radoša, jo tā rada jaunas domas un idejas, jaunus uzskatus, kurus īstenot, bet reizēm tā var būt traucējoša un nevajadzīga, tomēr to var izmantot savu mērķu sasniegšanai.

Neierobežota iztēle ir ļoti radošiem un zinātkāriem un aktīviem bērniem, tādēļ arī darbības realizācijas gaitā var rasties jauni tēli un ieceres, kas atrisināmi un izpildāmi dažādos variantos, šiem aktīvajiem bērniem ir ļoti plašs lidojums telpā un laikā, jo īpaši, ja bērni daudz kur jau ir bijuši un redzējuši plašo pasauli gan Latvijā, gan ārpus Latvijas robežām. Neapšaubāmi vide un dzīves apstākļi, kādos bērns dzīvo ir nozīmīgi un svarīgi viņa attīstībai arī vecāku audzināšanas stils, un metodes, kuras tiek pielietotas bērna vispārīgai audzināšanai ir neatņemama sastāvdaļa, lai bērns izaugtu par pilnvērtīgu sabiedrības locekli. Noteikti jāatceras tas, ka bērna fiziskais vecums dažkārt

var atšķirties no psiholoģiskā vecuma. Pirmsskolas vecumā bieži var redzēt zēnu un meiteņu atšķirības zīmējumos, tā ir tā saucamā „tematiskā specializācija”, kur meitenes zīmē princeses, ziedus un krāsainus tauriņus, bet zēni prinčus un automašīnas – tās ir individuālās īpatnības, kas izpaužas atšķirīgos attēlojumos, arī krāsās un tehnikā.

Pirmsskolas vecuma bērniem zīmēšanu nav nepieciešams mācīt, īpaši uzsverot kā to darīt, bērns pats sapratīs un spēs ar iztēles palīdzību attēlot konkrēto, vēlamu tēlu, ko ir, iztēlojies savā prātā. Ja nu tiešām radīsies situācija, ka bērns saka, ka neprot uzzīmēt, tad kopā ar skolotāju vai citu pieaugušo var pārrunāt attiecīgo tēlu izskatu un pēc tam mēģināt zīmēt no jauna, vajag tikai bērnu atbalstīt. Bērnu ļoti aktivizē radošās iztēles zīmējumi, jo tajos ir neierobežotas iespējas pašizteikties, vizualizēt iecerēto. Pastāv četri radošās zīmēšanas veidi – attēlojumi, ornamentāli attēli, dekoratīvi darbi un lietojamie darbi, no kuriem, tad pats bērns vai pieaugušais var izvēlēties un realizēt nepieciešamo ikdienas un citās darbībās.

2. Iztēles rosināšana zīmēšanā 5-6 gadīgiem bērniem

2.1. Pētījuma metodoloģiskais raksturojums

Mērķa realizēšanai par pamatu tika ņemts I. Jurgenas un A. Samusevičas pedagoģijas pētniecības metodes. Pētījumā pielietotas teorētiskās metodes – literatūras analīze, pedagogu un psihologu atziņas, un empīriskās metodes – praktiskais darbs ar bērniem, novērošana, pārrunas ar bērniem.

I. Jurgena atzīmē, ka ar literatūras izpēti sākās pētnieciskais darbs, tās pārzināšana ir viens no priekšnosacījumiem, kas nepieciešams pētījuma sekmīgai risināšanai, kā rezultātā uzkrājas zinātniskais materiāls, kurš sastāv no pierakstiem par izlasīto (Jurgena, 2002, 44).

Novērošanas metodi izmanto jau sen, tā ir pētāmo parādību speciāli organizēta uztvere, šī metode dod objektīvus rezultātus tikai tad, ja prot atlasīt būtiskāko, raksturīgāko, saskatīt vispārīgo un konkrēto. Novērošana ir mērķtiecīga, plānveidīga faktu kvalitatīva un kvantitatīva apstrāde, ar izstrādātu plānu un izvirzītu mērķi. I. Jurgena min, ka pedagoģiskajā literatūrā minēti vairāki novērošanas veidi – tiešā, netiešā, atklātā, slēptā, nepārtrauktā, diskrētā, monogrāfiskā, specializētā novērošana (Jurgena, 2002, 46).

Arī A. Samuseviča novērošanu raksturo, kā vienu no senākajām cilvēka izpētes metodēm, pedagoģiskas parādības mērķtiecīga uztvere, kuras procesā pētnieks iegūst konkrētu faktisko materiālu vai datus, kas raksturo kādas parādības norises īpatnības. Neatņemama pedagoģiskās darbības metode ir novērošana, kur tiešas novērošanas un dzirdes darbības rezultātā par izpētes objektu tiek iegūta informācija. Tiek novērota bērna uzvedība, attieksmes, savstarpējās attiecības, darbības grupā, šī informācija tiek izmantota, lai pilnveidotu savu darbu grupas ikdienā (Samuseviča, 2000, 31).

Pārrunas ir pedagoģisko parādību izziņas veids sarunas procesā dabiskos dzīves apstākļos, tā ir subjektīva pētniecības metode, jo atklāj respondentu viedokli, tas var atšķirties no objektīvās īstenības. Tām jābūt mērķtiecīgām, plānveidīgām, jāievēro individuālā pieeja un pedagoģiskais takts (Jurgena, 2002, 47).

Pamatojoties uz G. Svences, I. Gēbeles, A. Vorobjova, D. Markus, R. Fišera un V. Hibneres atziņām par iztēles attīstību vidējā vecuma posmā, bērnu iztēles novērtēšanai tiek noteikti šādi

kritēriji – rada jaunus tēlus (A. Vorobjovs), izrāda pašiniciatīvu, emocionāli uztver un attēlo parādības. Iztēles izvērtējums tika veikts pēc šādiem rādītājiem:

- *3 balles* - regulāri novērots.
- *2balles* - attīstības stadijā.
- *1balle* -netiek novērots.

2.2. Pētāmās grupas apraksts temata ietvaros

Pedagoģiskā novērošana tika veikta Jelgavas pirmsskolas izglītības iestādē „X”, vidējā vecuma grupā. Darba autore savā pētījumā apraksta desmit bērnus, 4 meitenes un 6 zēnus. Visi bērni ir labi adaptējušies grupas vidē, uz iestādi nāk ar prieku un no vecākiem atvadās brīvi. Bērnu vārdi tekstā mainīti.

1. Evelīnai ir 5 gadi 2 mēneši. Viņa ir pirmais bērns, ģimenē aug vēl mazāks brālis. Vecāki ir gados jauni un dzīvo kopā. Tautība un saziņas valoda - latviešu. Evelīna ārpus bērnudārza ļoti labprāt pavada laiku ar saviem vecākiem, dodoties kopīgā atpūtā. Evelīna brīvajā laikā bieži izvēlas zīmēt, savu zīmējumu prot paskaidrot, detalizēti izstāsta katru zīmējuma niansi. Iztēlojas un pastāsta pieaugušā acīm neredzamo. Evelīna nelabprāt piedalās sporta nodarbībās un izvēlas pārējos vērot no malas. Uzticēto darbu veic ar rūpību un vienmēr paveiks līdz galam. Grupā draudzējās gan ar zēniem, gan meitenēm, prot sevi kontrolēt, ja nepieciešams var būt skaļa un uzstājīga, bet var arī vērot no malas.

2.Tomass 5gadi un 10mēneši. Aug ģimenē, kurā ir mamma, tētis un jaunāks brālis, tautība-latviešu. Abi apmeklē vienu bērnudārzu, uz bērnudārzu nāk ar prieku, pozitīvi atvadās no vecākiem. Ienākot grupā sasveicinās ir pieklājīgs. Patstāvīgi prot atrast sev nodarbošanos, patīk enciklopēdijas, matemātikas uzdevumi un zīmēšana. Zīmējumā atspoguļo savu pieredzi, piedzīvoto bieži tie ir traktori, ekskavatori u.c. kas saistās ar tēta darbu. Ļoti patīk fiziskās aktivitātes ir sportisks- skrien, lec, spēj izpildīt dažādus fiziskus vingrinājumus. Saskarsmē ar bērniem ir līderis, diktē savus noteikumus, kļūst dusmīgs, ja tie netiek ievēroti. Var noslēgties sevī ar rokām aizklāt seju. Dusmas ātri pāriet, jo citi bērni turpina darboties, ignorējot Tomasu. Ēdienreizēs sēž vienā konkrētā vietā- nedodot iespēju tur sēdēt citiem, apetīte ir laba, neēd gaļu.

3. Andrejs 6gadi, ir vienīgais bērns ģimenē, kuru audzina mamma (aptuveni 45gadi) un tētis (50gadi). Mamma latviete, tētis krievs, Andrejs - krievs. Ģimenē sarunājas latviešu valodā, bet tētis runā lauztā latviešu valodā. Takā Andrejs ir vienīgais bērns ģimenē, visa uzmanība tiek veltīta viņam līdz ar to Andrejs iegūst visu ko vēlas un vecāki pakļaujas viņa vēlmēm un iegribām. Sporta

nodarbībās ir neveikls, tomēr vēlās būt pirmais, bet šī vēlme pāraug traucējošā faktorā citiem, līdz ar to citi grupas biedri no viņa izvairās. Saskarsmē ar pedagogiem Andrejs bieži izrāda neapmierinātību uz aizrādījumiem, par nepiemērotu uzvedību grupā. Viņam piedāvātos uzdevumus izprot, spēj patstāvīgi tos paveikt, ja viņš netiek traucēts no citu bērnu puses. Saskarsmē ar bērniem var būt agresīvs, nespēj kontrolēt savas emocijas, nodarot pāri citiem grupas biedriem. Andreja iztēle ir ļoti bagāta un daudzveidīga, stāsta par kosmosu un tehnoloģijām. Zīmējumos attēlo elektrostacijas, stabus, vadus parasti izvēloties melno vai sarkano krāsu.

4. Madara 5 gadi 7 mēneši, ģimenē ir jaunākais bērns starp vecāku māsu un brāli, vecāki dzīvo kopā, bet lielākās rūpes par Madaru uzņemas mamma. Meitenei ļoti patīk un arī padodas dažāda veida aktivitātes un nodarbes – sports, matemātika, latviešu valoda, zīmēšana, mājturība, dziedāšana. Ļoti agri sāka lasīt, patīk to darīt priekšā citiem bērniem. Ir emocionāli viegli ievainojama, aizkaitināma, ja nenotiek tā kā viņa ieplānojusi – novērots gan grupā, gan saskarē ar vecākiem. Aktivitātēs spēj iesaistīties uzreiz, ātri uztver notiekošo un veiksmīgi darbojas līdzī. Ļoti laba atmiņa – skaita dzejoļus, dzied dziesmas, atceras, ko lasījusi, pasakās. Grupā spēlējās kopā gan ar zēniem, gan meitenēm ir radoša, prot sevi nodarbināt.

5. Renāte 5 gadi 3 mēneši, jaunākā meita ģimenē, ir vecāka māsa. Mamma un tētis, kā arī Omīte atbalsta meiteni slidošanā, bieži ir treniņi pēc pusdienām, līdz ar to iestādē ir pus dienu. Mīļa, pieklājīga un reizē kautrīga, vajag laiku, lai iejustos un atvērtos pilnībā. Dažkārt (no rīta) ir grūti atvadīties no mammas, pārkāpt iestādes sliekšni. Ja nepieciešams samīļos grupas biedru un pieaugušo ikdienā, tāpat vien. Jūt līdzī citiem, pārdzīvo neveiksmes, atbalsta un iedrošina ar uzmundrinājuma saucieniem. Matemātika padodas labi, latviešu valodā grūtības atpazīt visus burtus, līdz ar to lasīt zilbes un īsus vārdus. Radošajās darbībās ir mazliet haotiska, grib visu no visa. Spēj iesaistīties jau esošā aktivitātē, kā arī plānot savu un piesaistīt citus bērnus.

6. Anna 5 gadi 11 mēneši, ģimenē aug mazāka māsiņa, vecāki dzīvo kopā. Tautība – latvieši. Vecāki aktīvi brīvā laika pavadīšanā – tētis makšķerē, mamma piedalās skriešanas maratonos. Ir mīļa, jauka, patīk būt pieaugušo sabiedrībā, bet kontaktējas arī ar vienaudžiem. Palīdz pieaugušajiem dažādos grupas darbos, slaucīt traukus utt. Radoši pieiet visām lietām, iztēle ļoti attīstīta, spēj runāt uzzīmēt brīnumainas lietas, iztēloties tās nereālas, tomēr apzinoties to reālo izskatu. Patīk zīmēt, zīmējumā izmanto košas krāsas, aizpilda visu lapu ar dažādiem tēliem, kas ir darbībā. Pēdējā laikā aizrāvusies ar valodu un matemātiku, burtu, vārdu rakstību, uzdevumu risināšanu.

7. Mārtiņš 5 gadi 5 mēneši, ir vienīgais bērns tētīm un mammai, vecāki dzīvo šķirti, bet par Mārtiņu rūpējās abi. Iestādi apmeklē kopš 2 gadu vecuma. Ir ļoti bagāta iztēle, stāsta daudz dažādus nereālus notikumus, ko it kā ir piedzīvojis. Pēc stāstītā var saprast, ka bieži skatās multenes ar negatīvu noskaņu, pāridarījumi, sišana, bļaušana u.c. Zīmējumos ir nekonkrēts, zīmē līnijas, aplūks nav skaidru tēlu, izmanto tumšās krāsas, stāsta ko ir uzzīmējis – nevar saskatīt saistību starp zīmējumu un stāstījumu. Ir logopēdiskas problēmas. Fiziskā attīstība vāja, bieži neizprot uzdevumus, nespēj tos izpildīt. Sīkā pirkstu muskulatūra vāji attīstīta, labprāt darbojas ar celtniecības materiāliem.

8. Markuss 5 gadi 10 mēneši, ir un vēlās būt grupas līderis, pats to apzinās, darot gan labas lietas, gan blēņas. Ģimenē aug vecāka māsa, tētis – jurists, mamma – grāmatvede, dzīvo kopā. Ar vārdiem spēj ietekmēt citu bērnu uzvedību, darbību. Mācībās ir teicamnieks, padodas gan valoda, gan matemātika. Sportā ir pirmais, ātrākais, veiklākais, ārpus iestādes apmeklē futbola treniņus. Bagāts vārdu krājums, prot pamatot savu viedokli, patīk uzdot jautājumu – kāpēc? Zīmē izmantojot dažādas krāsas, veido lielformāta darbus, salīmē lapas kopā, zīmē apslēpto dārgumu kartes laukumīnā, autoceļus, iesaista arī citus bērnus.

9. 10. Rihards un Leonards ir dvīņu brāļi, 5 gadi 4 mēneši. Puišus audzina mamma un krustmāte, dažkārt Omīte atnāk uz pasākumiem. Tautība latviešu. Abi brāļi apmeklē vienu grupiņu. Ārpus iestādes mamma un krustmāte brāļus ved uz dažādiem pulciņiem, katru atsevišķi, ceļojumos bieži dodas atsevišķi, piemēram, krustmāte kopā ar Leonardu slēpot, un tad pēc laika kopā ar Rihardu uz siltajām zemēm. Ļoti patīk daudzīties, īpaši abiem kopā, mēdz būt skaļi un nenomierināmi, īpaši, ja paliek vakarā pēdējie, kas nav izņemti no iestādes.

Rihards augumā īsāks un tievāks, padodas valoda lasa zilbes, ir ieinteresēts grāmatās. Bērns ir emocionāls, savas bēdas slēpj klusējot nevēlas rast kontaktu ar pieaugušo, lai risinātu problēmu. Ļoti patīk likt puzzles, darboties ar plastilīnu, pēc tam ar izveidotajām figūriņām rotaļājas. Spēj rotaļāties vienatnē ilgu laiku, ja noskaņojums nenesas uz blēņām.

Leonards garāks un apaļāks par brāli, vienmēr vēlējās izstāstīt notikumus, kas saistīti ar viņu, bija iepriekš sagatavojies ar uzskates materiāliem- fotogrāfijas, bukleti, nozīmīte. Mēdza bez atļaujas „nočiept” sīkus sev nepiederošus priekšmetus, kas atrodas grupā, ielikt tos savā skapī un vakarā nest uz mājām. Radušos situāciju bērnam ir grūti paskaidrot un vērēt, par labu, mamma par šādām darbībām ir informēta, un regulāri situācijas tiek pārrunātas.

Darba autore ar bērniem iestādē kopā ir otro gadu, katru bērnu pazīst salīdzinoši labi, tie viņai uzticas. Bērni ir atvērti jaunām idejām, veikli tās uztver un ķeras pie to realizēšanas, stāstot,

zīmējot savu esošo pieredzi un mācās iepazīt jaunas iespējas. Pamatojoties uz pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par iztēles attīstību vidējā vecuma posmā, bērnu iztēles novērtēšanai tiek noteikti šādi kritēriji – spēj radīt ko jaunu, izrāda pašiniciatīvu, emocionāli uztver un attēlo parādības (*skat. 2. tabulu*).

Bērnu novērošana tika veikta zīmēšanas procesā. Iztēles izvērtējums tika veikts pēc šādiem rādītājiem:

- **3 balles** - regulāri novērots.
- **2balles** - attīstības stadijā.
- **1balles** -netiek novērots.

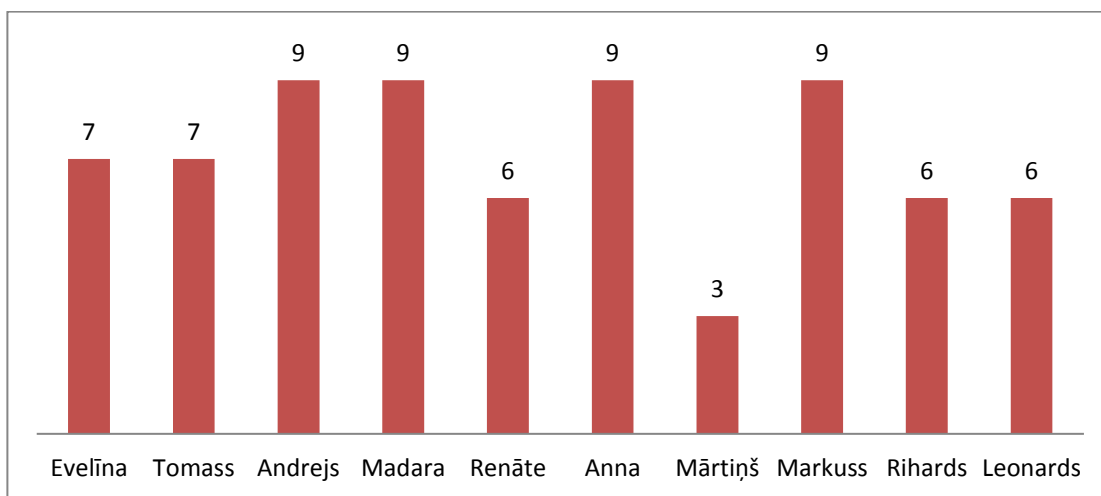
2. tabula. Bērnu iztēles izvērtējums sākumā.

Kritēriji	Evelīna	Tomass	Andrejs	Madara	Renāte	Anna	Mārtiņš	Markuss	Rihards	Leonards
spēj radīt ko jaunu	2	2	3	3	2	3	1	3	2	2
izrāda pašiniciatīvu	3	3	3	3	2	3	1	3	2	2
emocionāli uztver un attēlo parādības	2	2	3	3	2	3	1	3	2	2
Vērtējums	7	7	9	9	6	9	3	9	6	6

Darba autore analizējot bērnu, iztēles attīstību sākumā secina, ka Andrejam, Madarai, Annai un Markusam ir visaugstākais iegūtais vērtējums. Šie bērni ikdienā ir aktīvi, stāsta savas sajūtas, nekautrējās runāt un pastāvēt par sevi, iztēle darbojās visās ikdienas situācijās un darbībās, patīk zīmēt un darboties ar plastikas materiāliem, radīt jaunus tēlus un piedāvā tos apskatīt citiem, stāstot ko ir „uzbūruši”.

Zemākais rādītājs novērots Mārtiņam. Spēja radīt ko jaunu nav novērota, puisis balstās uz jau pieredzēto vai atdarina nesen redzēto, dzirdēto, darbojās pēc parauga. Grūtības iesaistīties patstāvīgā darbībā, pieaugušajam vienmēr jābūt blakus, lai mudinātu un rosinātu veikt darbību. Nespēj emocionāli uztver un attēlot parādības, lai paskaidrotu un saprotami izteiktu citiem. Ņemot vērā šos

rādītājus, darba autore norāda uz to, ka iztēles attīstības sekmējama, jo ir iegūts nepietiekams vērtējums (skat. 1.attēls).

1. attēls. Sākotnējais bērnu iztēles izvērtējums.

2.3. Praktiskais darbs ar bērniem

Zīmēšana palīdz bērnam izpausties un savas sajūtas, iztēli parādīt uz papīra – tas ir ļoti piemērots bērniem, kuri nespēj izteikties mutiski, bet arī bērniem, kas daudz spēj runāt un iztēloties, zīmēšana palīdzēs konkretizēt un zīmējumā atspoguļosies spilgtākais no bērna iztēles. Pirmsskolas vecumā lielāka daļa bērnu ir ļoti aktīvi, viņi nevar nosēdēt bez darba un meklē iespējas, ko darīt, kā sevi izpaust, līdz ar to skolotāju uzdevums ir radīt tādu vidi, tādas pedagoģiskos apstākļus, kas bērnam ļaus attīstīt viņam nepieciešamās prasmes un iemaņas, lai sevi pilnveidotu.

Lai sekmētu iztēles attīstību caur zīmēšanu, darba autore, turpmāk tekstā skolotāja, mudina bērnus noskatīties multfilmu „Ābolu maiss” (<https://www.youtube.com/watch?v=qYC-OFLdPCo&t=258s>). Tēmas ietvaros, pirms tam ir izspēlētas un piedāvātas dažādas aktivitātes rīta aplī, aktivitāšu centros, mūzikā un sportā sadarbībā ar skolotājām – pirkstiņrotāļas par āboliem, matemātikas uzdevumi ar saskaitīšanu un atņemšanu – vizuālu to attēlošanu, latviešu valodā dzejoliša izlasīšana un zīmēšana, lomu spēles par dalīšanos, A3 galerijas darbs par tēmu „Tēls multfilmā”, šķēršļu stafete un kociņu ritmizēšanas rotaļa.

Pēc multfilmas noskatīšanās bērni kopā ar skolotāju pārrunā tās saturu, notikumus, tēlus, katrs pastāsta, ko vislabāk atceras, kas patika, kas nepatika multfilmā, kāpēc, kas radīja skumjas, kas iepriecina, kurš tēls rīkojās nepieklājīgi, bija rupjš – šo vārdu nozīme, kuri tēli ir jauki un izpalīdzīgi. Dažiem bērniem stāstīšana padodas raiti, citiem jāpalīdz ar uzvedinošiem jautājumiem. Skolotāja

novēro, ka bērni iespaidojas no iepriekš stāstītā un atkārtο cita bērna teikto, tad skolotāja uzdod kādu no jautājumiem, par ko vēl nav runāts, lai mudinātu bērnu izteikt savas sajūtas, iespaidus.

Bērni ienākot grupā jau bija pamanījuši izmaiņas, molbertus ko skolotāja sagatavojusi zīmēšanai. Pēc pārrunām skolotāja aicina bērnus doties pie molbertiem (pirms tam bērni ir zīmējuši pie molberta) un zīmēt to, kas varētu notikt multenes turpinājumā „Ābolus maiss”. Kopīgi pārrunā kādi darba instrumenti atrodas bērnu rīcībā – dažāda lieluma otas, krāsas, ūdens, planšete krāsas sajaukšanai, ja nepieciešams, salvetes – bērni paši atgādina viens otram, ka nevar izmantot pārāk daudz ūdeni, jo tad viss zīmējums tekot. Bērni zīmē, skolotāja klusām pieiet pie katra bērna, netraucējot viņus, vēro, uzklausā bērnu, ja tas kaut ko vēlās pateikt, izstāstīt, palīdz ja nepieciešams. Kad zīmējums ir pabeigts, to atstāj nožūt un sakārto savu darbavietu. Pēc tam bērni katrs ar savu zīmējumu dodas uz paklāja, pa vienam apsēžas lielajam rotaļu zaķim klēpī (stāstītāja krēsls), rāda savu veikumu, stāsta, kas attēlots, kas notiek zīmējumā, pārējie bērni klausās, skolotāja secina, kas uzlabojies, kas vēl jāattīsta (skat. 3. tabulu).

Nodarbībā piedalās visi grupas bērni, bet pētījumā aprakstīta darbošanās ar Evelīnu, Tomasu, Renāti, Mārtiņu, Rihardu, Leonardu.

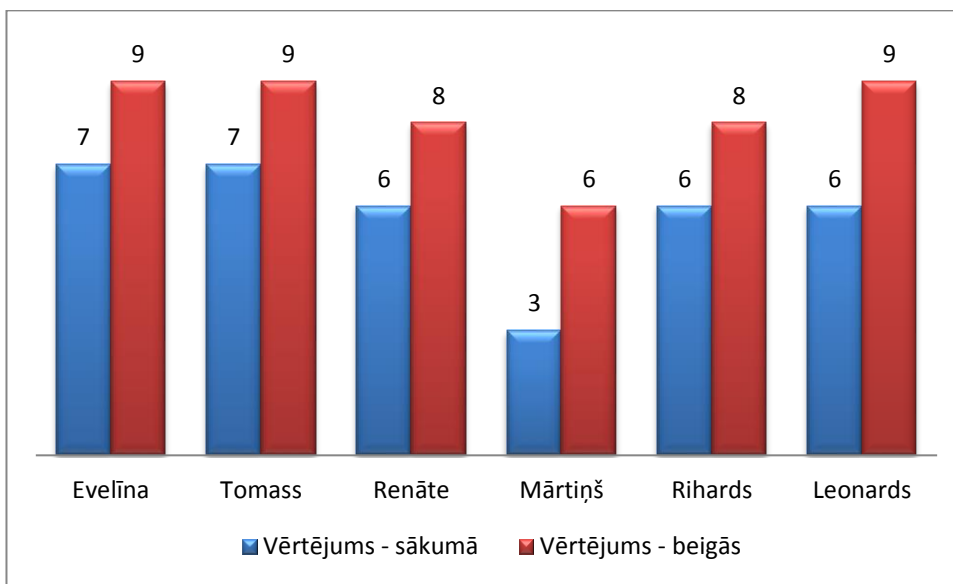
3. tabula. Bērnu iztēles izvērtējums pēc nodarbības.

Kritēriji	Evelīna	Tomass	Renāte	Mārtiņš	Rihards	Leonards
spēj radīt ko jaunu	3	3	2	3	2	3
izrāda pašiniciatīvu	3	3	3	1	3	3
emocionāli uztver un attēlo parādības	3	3	3	2	3	3
Vērtējums - sākumā	7	7	6	3	6	6
Vērtējums - beigās	9	9	8	6	8	9

Visiem bērniem kopējais vērtējums ir uzlabojies. Bērni radīja jaunus tēlus, zīmēja lidmašīnu, stāstīja, ka visi zaķēni ar to lido, cilvēki dzīvo kopā ar zaķu ģimeni. Stāstīja par to, kas multenē ir noticis un ko viņi izdomājuši jaunu, kas notiek turpinājumā, piemēram, zaķis maisu aiznes Omei, un viņa to sašuj, kā arī, ka maisā zaķis salasīja ne tikai ābolus, bet vēlāk arī končas un saldējumu, kas visiem garšo.

Pašiniciatīva izpaužas bērnu darbībā, zīmējot multenes turpinājumu, skolotāja nemudinot bērnus, neuzdodot jautājumus, ļauj bērniem pašiem izrādīt vēlmi stāstīt ko uzzīmējuši un iztēloties vēl to, kas tikai tiks radīts. Arī darbavietas sakārtošana ļauj attīstīt prasmes, kas turpmāk noderēs.

Emocionāli uztvert un attēlot parādības un tēlus, bērni spēj just līdzīgi notiekošajam un iejusties viņu lomās, izdzīvot tās, kā arī iedomāties – iztēloties, kas notiek turpinājumā, kā zaķi un meža dzīvnieki jūtās nākamajā dienā, ko viņi dara (*skat. 2.attēls*).

2. attēls. Pētījumā iegūto rezultātu izvērtējums.

Evelīna

3.attēls. Evelīnas zīmējums.

Es zīmēju zaķu mammu, zaķēnus, ābolus maisiņā ko Zaķu tētis nes saviem draugiem uz mežu. Sauli un mākoņus, lai visi priecīgi. Aiz mākonīšiem vēl ir lidmašīna, mēs ar mammu citreiz lidojām

ar lidmašīnu arī zaķi var lidot. Te ir vilks, viņš guļ zālītē, gaida zaķi. Mājā dzīvo zaķu ģimene, ir lodziņš un jumtiņš, tajā mājā dzīvo vēl cilvēki, viņi draudzējās. Šitam mazajam zaķītim tukšs puncītis, viņš gribēja ļoti ēst (skat. 3.attēlu).

Skolotāja secina, ka Evelīnai ļoti patīk stāstīt un radīt savā zīmējumā jaunus tēlus, viņai veiksmīgi izdodas pastāstīt, to ko ir attēlojusi un izstāsta, par tiem tēliem, kuri nav attēloti, bet viņas zīmējumā tie ieņem lielu lomu. Stāstīto saista ar jau piedzīvotiem notikumiem.

B. Frīdenberga norāda, ka zīmēšana rosina bērnus izteikt savus emocionālos pārdzīvojumus, darbošanās attīsta katra bērna iztēli, viņa pasaule padarāma skaistāka, priecīgāka, daudzveidīgāka un emocionāli bagātāka. Tā rosina bērnu pašu radīt darbus, kas atspoguļo vēroto vai fantāzijā radīto, (Frīdenberga, 2003, 5).

4.attēls. Tomasa zīmējums.

5.attēls. Renātes zīmējums.

Tomass

Te ir mazi āboli, viņi te sakrituši, lai zaķis var dabūt viņus. Zaķis salasīja maisā ābolus, viņi krita ārā, jo vārņa saplēsa zaķim maisu taču, bet to maisu Zaķis aiznesa Omei un Oma sašuva.

Kokā aug arī āboli, tur bija daudz, bet es uzzīmēju tikai četrus, manam brālim arī četri gadi. Zaķu tētis vispār bija labs, viņš visus cienāja ar āboliem, viņš to maisu nesa mājās bērniņiem, bet tajā maisā vēl bija končas un saldējums, kas garšo visiem (skat. 4.attēlu).

Skolotāja klausoties Tomasa stāstā, par viņa radīto zīmējumu secina, ka viņš ļoti labprāt savā stāstījumā iesaista arī savu ģimeni. Iztēlojas lietas, kuras stāsta ļoti pārliecinoši, bērni uzklausa Tomasu un viņam tic, pats ir gandarīts un apmierināts, Karlgrēns min, ka bērni ir pilni fantāzijas, kas spēj, tāpat kā mākslinieki, visneuzkrītošākajā koka gabalā iztēloties kādu nozīmi (Karlgrēns, 2008, 39).

Renāte

Multenē bija zaķu ģimene, zaķu tētis viņus visus gribēja iepriecināt gāja meklēt ēst, viņš gandrīz neko neatnesa mājās, bet nākamajā dienā kad vilks bija prom, tad zaķi visi kopā gāja uz mežu. Es uzzīmēju koku, kurā ir daudz āboli, daži nokrituši zemē, zaķu tētis viņus salasīja. Es te uzzīmēju tumšas debesis, jo lietus lija, zaķis palika slapjš (skat. 5.attēlu).

Renāte stāsta ar lielu izteiksmi, viņa iejūtas un iztēlojas tēlus, bērni izteica komplimentus, par skaisto zīmējumu, tas viņā stimulēja vēlmi darboties vēl un radīt ko jaunu, Renāte jutās pacilāta un gandarīta par paveikto darbu.

6.attēls. Mārtiņa zīmējums.

7.attēls. Riharda zīmējums.

Mārtiņš

Viņš skrēja, brauca tur ar laivu. Te ir ūdens a šitas netīrs, tas sarkanais uguns, tāpēc, ka viņi visi baidījās no vilka un gribēja aizbēgt. Ļoti ātri skrēja, viņš nevarēja paspēt (skat. 6.attēlu).

Mārtiņš nelabprāt uzsāka savu zīmējumu, jo teica, ka nemāk zīmēt zaķi, skolotājai bija nepieciešams pamudināt un iedrošināt viņu, pēc nelielas uzmundrinošas sarunas Mārtiņš pats sāka darboties. Kā G. Svence norāda, ka bērns var sākt zīmēt arī pēc iemācītiem etaloniem, kas kādā krāsā ir dabā, taču bez pieaugušo iejaukšanās bērni lietas zīmē tajās krāsās, kuras atbilst viņu emocionālajam noskaņojumam, visu labo, skaisto, mīļo bērni parasti zīmē gaišās, spilgtās krāsās, savukārt pretējo – tumšos toņos (Svence, 1999, 85).

Rihards

Tajā filmā bija zaķis es viņu uzzīmēju, bet viņam pietrūka automašīnas. Zaķis lasa ābolus no koka, viņš ļoti priecīgs. Viņš tos ābolus nesīs uz mājām. Man ļoti patika, ka visi bija labi, a lācis atnesa medu zaķiem, kazai uz ragiem bija kāposti viņa atdeva zaķēniem. Rītā zaķis brauks uz darbu un strādās (skat. 7.attēlu).

Skolotāja novēro, ka Rihards bērnu klātbūtnē nestāsta droši, viņš drošāk jūtas, kad ir apsēdies blakus skolotājai, tad stāsts raisās brīvāk. Rihards sava stāsta beigās atceras, ka nav piezīmējis kādu daļu, viņš pabeidzis stāstu klusām aiziet un izdara, to kas viņam pietrūka, lai zīmējums būtu pilnīgs.

Leonards

8.attēls. Leonarda zīmējums.

Uzzīmēju kokus, zaķi tumši sarkanā krāsā un vilku, vilks aizgāja uz citu mežu pie citiem zaķiem, jo šo viņš nenoķēra. Mākoņos ir zibens, līst lietus, bet citu dienu var spīdēt atkal saule un visi mežā būs priecīgi un spēlēs futbolu (skat. 8.attēlu).

Skolotāja secina, ka Leonards pēc multfilmas noskatīšanās pats nevar pastāstīt, par notikušo un par to, kas notiks tālāk, uzzīmējis savu zīmējumu stāsts veidojas ļoti raiti. Fišers min, ka zīmēšana ir brīnišķīgs veids, kā domas padarīt redzamas, bērnam bieži vien nav viegli izteikt domas vārdos, taču viņš var mēģināt tās izpaust vizuāli, un varbūt, ka arī saprast bērnam ir vieglāk to, ko viņš redz, cilvēki lielāko daļu informācijas uztver ar redzi (Fišers, 1990, 77).

Viena no bērnu vismīļākajām nodarbēm ir zīmēšana, jaunu tēlu radīšana, to viņi dara labprāt un visos savos brīvajos brīžos, bērni izpaužas zīmējot, rada jaunus tēlus, sapņo, par nākotni un to visu rada uz papīra. Skolotāja secina, ka pirmsskolas vecuma bērni ir pretimnākoši un tendēti ar vēlmi darboties, nepārtraukti grib izzināt, ko jaunu. Pedagogu viens no vissvarīgākajiem pienākumiem ir neapspiest, šo bērnu vēlmi darboties un radīt bērnam tādas apstākļus, lai bērnam būtu interese.

Secinājumi

1. Iztēle ir izziņas process, kurā uz veco tēlu pārstrādes pamata veidojas jauns tēls, raksturīga tikai cilvēkam un ir viņa darbības nepieciešams nosacījums, jo iekams cilvēks sāk darboties, viņš vispirms priekšstata, kas un kā jādara. Priekšmeta tēls tiek veidots jau iepriekš, iztēlei ir svarīga nozīme galamērķa priekšstatīšanā.

Iztēle ir viens no bērna radošās darbības visnepieciešamākajiem izziņas procesiem, tās gaitā notiek jaunu tēlu radīšana apziņā uz iepriekšējo uztvērumu, iepriekšējās pieredzes pamata, iztēles pamatā vienmēr ir reāla pastāvoša objekta elementi, kas iztēlē pārtop dažādās jaunās kombinācijās.

2. Ļoti radošiem bērniem ir neierobežota iztēle, tādēļ pašā ieceres realizācijas gaitā rodas jauni ieceres, papildu tēli, kas risināmi vairākos variantos. Aktīviem bērniem iztēles attīstībā ir plašas amplitūdas lidojums laikā un telpā, īpaši tad ja ir daudz kur būts, daudz iespaidu gūts, redzēts un dzirdēts.

3. Zīmēšana ir brīnišķīgs veids, kā domas padarīt redzamas, bērnam bieži vien nav viegli izteikt domas vārdos, taču viņš var mēģināt tās izpaust vizuāli, un varbūt, ka arī saprast bērnam ir vieglāk to, ko viņš redz, cilvēki lielāko daļu informācijas uztver ar redzi.

Atrasisītā zīmējumā aktīvi pirmsskolas vecuma bērni risina ļoti bagātīgus sižetus, viņu iztēle pat attīstītāka, nekā praktiskā varēšana zīmējumā iecerēto izteikt. Dažkārt mēdz uzskatīt, ka bērnam radošā iztēle ir labāk attīstīta nekā pieaugušajiem, jo bieži vien īpaši aktīvo bērnu zīmējumu saturs dažkārt manāmi pārspēj objektīvi redzēto: attēli ir spilgti, emocionāli bagāti.

Pirms skolas īpaši mācīt zīmēšanu bērnam nav vajadzīgs, viņš pats atradīs unikālus paņēmienus, kā attēlot zirgu, māju vai princesi. Ja patiešām radīsies kāds šķērslis un mazais žēlosies, ka nemāk, jūs varat kopīgi papētīt pašas lietas un dzīvniekus, parunāt par tiem un pēc tam mēģināt no jauna. Gan bērns mācēs, viņš tikai jāatbalsta.

4. Izmantojot zīmēšanu pedagoģiskajā procesā, skolotāja veicināja iztēles attīstību, bērni darbojās individuāli, gleznošanas procesā izmantoja molbertu, bērni atdarināja vēlamu darbību, ieguva jaunu pieredzi un guva emocionālu gandarījumu, par paveikto. Tas deva iespēja apzināties pašiem savas spējas, trenēt atmiņu, iztēloties, iejusties multfilmas tēlos, attīstīt stāstītprasmi.

Pētījums apstiprināja izvirzīto hipotēzi, vidējā pirmsskolas vecuma bērnu iztēle veidojas sekmīgāk, ja veidošanās procesā tiek izmantota zīmēšana.

Literatūras un avotu saraksts

1. Āboltiņa, L., Bula-Biteniece, I., Gorjačkina, S., Jurisone, B., Silova, M., Strazdiņa, M., Tempelfelde, I.(2012). *Pirmsskolas izglītības mācību satura programma*. Rīga: Valsts izglītības satura centrs.
2. Builis, A., Forands, I., Ievkalns, G., Iklāva, Ā., Kavacs, G., Latvietis, J., Laukgals, I., Lazovskis, I. ... (1989). Personības veidošana. *Ģimenes enciklopēdija. 1. sējums* (142.lpp.). Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija.
3. Fišers, R. (1990). *Mācīsim bērniem domāt*. Rīga: RaKa.
4. Frīdenberga, B. (2003). *Vizuālā māksla pirmsskolā*. Rīga: RaKa.
5. Frīdenberga, B. (2003). *Vizuālā māksla pirmsskolā*. Rīga: RaKa.
6. Gēbele, I. (2012). *Pasaku dziedinošais spēks*. Jelgava: Jelgavas tipogrāfija.
7. Hibnere, V. (1998). *Bērņa vizuālā darbība*. Rīga: RaKa
8. Hibnere, V., Grasmane, L. (2000). *Bērņa vizuālā darbība*. Rīga: RaKa.
9. Jurgena, I. (2002). *Vispārīgā pedagogija*. Rīga: Izglītības soļi.
10. Karlgrēns, F. (2008). *Valdorfa pedagogija*. Rīga: Jumava.
11. Markus, D. (2007). *Bērns runā kultūras pasaulē*. Rīga: Apgāds "Rasa ABC".
12. Ozoliņa Nucho, A., Vidnere, M. (2000). *Iztēles psiholoģija*. Rīga: AGB.
13. Rodari, Dž. (2009). *Fantāzijas gramatika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
14. Samuseviča, A. (2000). *Pētīšanas metodes pedagogiskajā procesā*. Liepāja: LiePa.
15. Skujiņa, V. (2000). *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.
16. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
17. *Svešvārdu vārdnīca. 2. izdevums.* (1964). Rīga: "Liesma".
18. Špona, A. (2006). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.
19. Vahtere, E. (2006). *Darīsim kopā ar bērniem*. Jelgava: EVE.
20. Vigotskis, Ļ. (2002). *Domāšana un runa*. Rīga: EVE.
21. Vorobjovs, A. (2000). *Vispārīgā psiholoģija*. Rīga: SIA Izglītības soļi.
22. Амонашвили, Ш. А. (2002). *Педагогическая симфония*. Москва: МЦР
23. Виготский, Л.С. (1991). *Воображение и творчество в детском возрасте*. Москва: Просвещение.

24. Гилянц, Е. К., Базик, И. Я. (1991). *Что можно сделать из природного материала*. Москва, Просвещение.
25. Дружинин, В.Н. (1999). *Психология общих способностей*. Москва: Лантерна Вита.
26. Фридман, Л. М., Кулагина, И. Ю. (1998). *Психологический справочник учителя*. Москва: Совершенство.

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības studiju programma
(studiju programmas nosaukums)

Vadītāja atsauksme kvalifikācijas darbam

Darba autora vārds, uzvārds _____ **SANTA PAVLOVSKA**

Bērnu iztēles sekmēšana zīmēšanā vidējā pirmsskolas vecumā

(pētījuma temats)

Kritēriji/vērtējums ballēs	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Izvirzītā mērķa un plānoto uzdevumu savstarpējā saistība										
Darba satura atbilstība izvirzītajam mērķim un uzdevumiem										
Pētījuma teorētiskās diskusijas kvalitāte										
Empīriskā pētījuma saistība ar teorijā gūtajām atziņām *										
Empīriskā pētījuma metožu izvēle un lietojuma korektums *										
Empīriskā pētījuma datu apstrāde un rezultātu analīze un interpretācijas korektums *										
Pētījuma praktiskā nozīme *										
Literatūras un avotu sarakstā minēto avotu izmantošanas pakāpe										
Atsauču korekts lietojums										
Secinājumu atbilstība izvirzītajiem uzdevumiem										
Secinājumu pamatotība										
Priekšlikumu konkrētība un atbilstība pētījuma saturam										
Pētījuma valodas kvalitāte										
Darba noformējuma atbilstība RPIVA metodiskajiem norādījumiem										

** tiek vērtēts, ja veikts empīriskais pētījums*

Darba kopējais vērtējums (1–10 balles) _____

Vērtējuma pamatojums:

Pētniecisko darbu

Ieteikt aizstāvēšanai Neieteikt aizstāvēšanai

Darba vadītājs

(akadēmiskais. amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts, tālrunis)

Datums

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs izstrādāts
(atbilstošo pasvītrot)

LU PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN
MĀKSLAS FAKULTĀTE
(fakultāte)

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors SANTA PAVLOVSKA
(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs _____
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds,
paraksts)

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs aizstāvēts

Pārbaudījuma komisijas 2017.gada _____ sēdē, protokola Nr. _____

vērtējums _____
(vērtējums) (vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma
komisijas priekšsēdētājs _____
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

(paraksts)

Studenta un darba vadītāja sadarbības veidlapa

Latvijas Universitāte

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

(fakultāte)

**Pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības studiju
programma**

(studiju programmas nosaukums)

SANTA PAVLOVSKA

(studenta vārds, uzvārds)

Bērnu iztēles sekmēšana zīmēšanā vidējā pirmsskolas vecumā

(pētnieciskā darba temats)

Pētnieciskā darba vadītājs

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

Gads, datums	Paveiktā darba apraksts	Uzdevumi turpmākajam darbam	Veikšanas termiņš	Studenta paraksts	Darba vadītāja paraksts

Pētniecisko darbu

atļauts

nav atļauts

aizstāvēt / iesniegt Promocijas padomē (*atbilstoši atzīmēt ar X*).

Pamatojums*:

* *Pamatojums rakstāms tikai tad, ja darbu nav atļauts aizstāvēt.*

Darba vadītāja paraksts _____

Datums _____